

Cleopatra VII

Het *Dux Femina* model onderzocht in de reizen van Cleopatra VII

Joon Kosman

S4237307

Begeleidster: Lien Foubert

Inhoudsopgave

Inleiding

3

Methodologie

6

Hoofdstuk I

Het leven van Cleopatra VII

9

Cleopatra als koningin

10

Cleopatra en Marcus Antonius

12

De val van het tweede triumviraat en de Slag bij Actium

14

Hoofdstuk II

De reizen van Cleopatra en casestudies

17

Casestudy 1

De Nijl-cruise en het banket in Alexandrië

19

Casestudy 2

De slag bij Actium

22

Conclusie

25

Bibliografie

26

Bijlagen

29

Inleiding¹

Na de dood van Alexander de Grote (356 – 323) viel zijn tot dan vergaarde rijk uiteen in verschillende koninkrijken onder leiding van zijn generaals, ook bekend als diadochen.² Ten eerste was er Kassander (350 – 297) die Hellas kreeg als opvolger van zijn vader Antipater (397 – 319). Antipater werd aangesteld door Alexander als stadhouder van Macedonië en Griekenland.³ De tweede generaal, Ptolemaeus I Soter (367 – 283) verkreeg Egypte en stichtte de Ptolemaeïsche dynastie. Naast Egypte bezat Ptolemaeus I ook enkele andere kleine staten rond Egypte, waaronder Cyprus na de slag bij Salamis in 306.⁴ Ten derde was er Lysimachus (361/360 – 281) die als leider van Thracië en delen van Klein-Azië werd aangewezen.⁵ De vierde diadoch was Seleucus I Nicator (358 – 281) die de leiding nam over het Perzische rijk, dat zich uitstrekte over het Midden-Oosten en doorliep tot aan India.⁶ De laatste diadoch was Antigonus I Monophthalmos (382 – 301), de leider over het westelijke deel van het rijk van Alexander. Antigonus I werd echter in 301 verslagen door Seleucus en Lysimachus tijdens de Slag bij Ipsus.⁷ Het door Antigonus beheerste gebied werd vervolgens verdeeld onder de overgebleven diadochen. In deze studie zal de focus liggen op het einde van de Ptolemaeïsche lijn die zich in een tijdspanne van 300 jaar steeds steviger in Egypte vestigde totdat deze werd overwonnen door Augustus in 30 na de dood van Cleopatra VII Philopator (69 – 30).⁸

Het wetenschappelijke onderzoek naar Cleopatra VII heeft verschillende fases doorgemaakt die nauw gerelateerd zijn aan het discours zoals dat werd gevoerd door de antieke auteurs. Tijdens de oudheid werd het beeld van Cleopatra VII voornamelijk gedomineerd door het Romeinse discours. Hierin stond het oosterse imago van Cleopatra VII centraal waarbij zij in verschillende werken werd getypeerd als een Oosterse despoot met de nadruk op haar overmatige en buitensporige gedrag. Dit gedrag stond lijnrecht tegenover het Romeinse ideaal van nuchterheid en het idee van het behouden van een nederige afkomst, voornamelijk als boer, en het dienen van de republiek en later het imperium. Deze auteurs zullen verder behandeld worden in het methodologische onderdeel van de inleiding. In de Egyptische bronnen en de

1 De jaartallen die in dit werkstuk worden genoemd zijn voor Christus tenzij anders staat vermeld.

2 P. J., Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* (London, 2006) 3.

3 E.M., Anson, *Alexander's Heirs, The Age of Successors* (Oxford, 2014) 84.

4 Anson, *Alexander's Heirs* 155-6.

5 Anson, *Alexander's Heirs* 18.

6 Anson, *Alexander's Heirs* 2 – 3.

7 Anson, *Alexander's Heirs* XIV.

8 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 3.

Grieks/Romeinse bronnen, die beïnvloed zijn door het Egyptische discours, daarentegen is het beeld van Cleopatra VII juist gericht op haar invloed als staatshoofd. In deze bronnen werd voornamelijk haar intellectuele en taalkundige vaardigheden benadrukt. Deze dubbelzinnigheid omtrent het imago en personage van Cleopatra VII in de antieke bronnen kende zijn weerslag in de Westerse geschiedschrijving in de vroegmoderne en moderne periode.⁹

Ten tijde van de romantiek (1770 – 1900) verscheen het erotische aspect van Cleopatra VII op de voorgrond in de westerse representatie. De focus lag niet meer op de geniale staatsvrouw die respect afdwong van de gene die met haar in onderhandeling gingen maar kwam nu te liggen op de erotische natuur van haar koningschap.¹⁰ Deze ontwikkeling maakt Cleopatra VII tot een eenzijdige actor binnen de geschiedenis, dit is gebleken uit onderzoek in *Cleopatra: a Sourcebook*.¹¹ Deze ontwikkeling binnen de romantiek kwam tot een einde met de opkomst van de 'moderne' wetenschap. Hierdoor ontstond een soortgelijke tweedeling, tussen het Oosten en het Westen, in het beeld van Cleopatra VII zoals dit gezien kon worden in de oudheid. De Westerse historiografie richt zich in het begin bijna volledig op de Romeinse primaire bronnen. De inherente bias binnen deze bronnen leidde tot de conclusie dat Cleopatra gezien moest worden als een despotische koningin met een nadruk op de overmatig en exotische natuur van haar koningschap. In de 20ste eeuw begon het onderzoek naar Cleopatra VII een meer gebalanceerd karakter aan te nemen. De bias in de Romeinse bronnen werd onder de loep genomen en het Oosterse imago van Cleopatra VII krijgt meer navolging in het onderzoek naar haar leven. Dit gebalanceerde karakter komt bijvoorbeeld naar voren in het eerder genoemde werk van J. Jones Prudence, *Cleopatra: a Sourcebook*¹² waarin zij de verschuiving van het eurocentrische beeld naar het afrika-centrische beeld van Cleopatra VII duiden.

Aan het einde van de 20ste eeuw en in het begin van de 21ste eeuw komt het onderzoek naar vrouwen in de Hellenistische periode meer op gang waarbij het gedrag en handelen van vrouwen binnen deze tijdsperiode onder de loep werd genomen. Dit komt onder andere naar voren in het werk *'Women in Hellenistic Egypt: from Alexander to Cleopatra'*¹³ waarin Sarah B. Pomeroy, een classica die zich richt op vrouwen in de oudheid, een duidelijke uiteenzetting poogt te geven van de rol van vrouwen binnen het Hellenistische gebied. Hierin beschrijft ze de veranderingen in de representatie van vrouwen in de periode van Alexander de Grote tot Cleopatra VII met een nadruk op vrouwen van Griekse afkomst. Hierbij worden alle lagen van de Hellenistische samenleving bekeken voor een completer beeld van de representatie van vrouwen en de ontwikkelingen die plaatsvonden in de verschillende lagen van de bevolking. Deze hernieuwde focus leidde uiteindelijk ook tot een nieuwe kijk op het leven en de rol van Cleopatra VII.

Na deze ontwikkeling binnen het onderzoek naar Cleopatra VII, waarbij het beeld verschoof van een

9 J. J., Prudence, *Cleopatra: a Sourcebook* (Oklahoma 2006) 260.

10 S. A., Ashton, S., Walker, *Cleopatra Reassessed* (Londen 2003) 16.

11 Prudence, *Cleopatra: a Sourcebook* 255.

12 Prudence, *Cleopatra: a Sourcebook* 279.

13 S. B., Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt: from Alexander to Cleopatra* (New York 1984).

discours dat uitsluitend gedomineerd werd door de negatieve Romeinse beeldvorming naar een dat meer genuanceerd discours door ook de Egyptische bronnen in ogenschouw te nemen. Door deze nuance loopt het onderzoek naar de koningin verder uiteen in verschillende richtingen. Een belangrijke onderzoekstrend concentreert zich op de rol van Cleopatra VII binnen de politieke structuur en ontwikkelingen van de Ptolemaeïsche staat tijdens de verschillende aanrakingen met het Romeinse Rijk.¹⁴ Hierbij wordt er ook gekeken naar de invloed van de verschillende belangrijke Romeinse staatsmannen waarmee Egypte in aanraking kwam tijdens deze periode. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in het werk van Duane W. Roller genaamd: *Cleopatra* (Oxford 2010). In dit vrij recente werk over Cleopatra VII haalt Roller de invloeden van de Ptolemaeïsche staat in Rome aan en de verschillende contacten die hebben plaats gevonden tussen het Ptolemaeïsche Rijk en Rome. Dit werk richt zich ook op de intellectuele zijde van het leiderschap van Cleopatra VII waarbij de rol van kennis aan het hof van Cleopatra VII wordt bestudeerd.¹⁵

Een tweede onderzoekstrend komt voort uit het bewust samenbrengen van verschillende standbeelden en reliëfs en het daaruit voortkomende onderzoek, zoals bijvoorbeeld tijdens de tentoonstelling: *Cleopatra beyond the Myth* in 2001 te Rome.¹⁶ Deze samenkomst van primaire bronnen gaf verschillende historici de mogelijkheid om een breder en genuanceerder beeld te schetsen van Cleopatra VII en de rol die zij innam in Ptolemaeïsch Egypte. De catalogus, die dezelfde naam draagt als de expositie, bevat bijdragen van verschillende historici die ingaan op de rol van Cleopatra VII. De nadruk in dit werk ligt voornamelijk op het historische beeld van Cleopatra VII waarbij het mythische deel naar de achtergrond wordt gedrukt. De focus van deze bundel richt zich op de relatie tussen Cleopatra VII, Egypte en Rome. Hierbij wordt slechts kort aandacht besteed aan de ontwikkeling van het historische beeld van Cleopatra VII binnen Egypte.

Tot slot kent het wetenschappelijk onderzoek naar Cleopatra ook aandacht voor de beschrijving van de verschillende reizen van Cleopatra VII in de primaire bronnen. Een voorbeeld hiervan is Cecilia M. Peek in haar artikel 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' in *Classical Quarterly* (2011).¹⁷ Deze gebeurtenis werd voorheen voornamelijk onderzocht vanuit een Romeins perspectief waarbij men zich hoofdzakelijk richtte op de rol van Caesar binnen deze reis. Peek richt zich echter op de rol van Cleopatra VII tijdens deze reis. Hierbij zet ze haar werk af tegen twee verschillende kampen binnen het onderzoek naar Cleopatra VII, te beginnen met de academici die zich volledig richten op Caesar en de Romeinse invloeden in Egypte en de rol van Cleopatra VII binnen deze gebeurtenissen volledig achterwege laten.¹⁸ Daarnaast zet ze zich af tegen de groep academici die de rol van Cleopatra VII benoemen en deze

14 D. W., Roller, *Cleopatra: a Biography* (Oxford 2010).

15 Roller, *Cleopatra: a Biography* (Oxford 2010) 43.

16 Higgs, P., Walker, S., *Cleopatra of Egypt from history to myth* (Londen 2001).

17 C. M., Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' *Classical Quarterly* 61.2 (2011) 595 – 607, 596; C. M., Peek, 'The expulsion of Cleopatra VII context, causes, and chronology', *Peeters Online Journal* 38 (2008) 103 – 135.

18 Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII') 595 – 607, 596.

weliswaar analyseren maar volgens Peek niet ver genoeg gaan in het uitwerken van de politieke invloeden van Cleopatra VII, en haar dus op de achtergrond plaatsten.

Een vrij nieuw onderwerp binnen het onderzoek naar vrouwen in de oudheid is de rol die mobiliteit speelde tijdens deze periode speelde. Dit onderwerp wordt slechts door enkele historici bestudeerd, waar Lien Foubert een voorbeeld is. In haar artikel, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', gaat Foubert dieper in op het concept *Dux Femina*¹⁹ en de invloeden die dit had op de militaire beeldvorming in het Romeinse rijk. In deze studie neemt zij enkele vrouwen die met hun man op veldtocht gingen en invloed hadden binnen het betreffende leger onder de loep. Foubert heeft dit verder uitgewerkt door te kijken naar de rol van Agrippina Major tijdens de veldtochten van Germanicus. Tevens besteedt Foubert aandacht aan de impact van het Oosten op Romeinse beeldvorming.²⁰ Het artikel 'The lure of an exotic destination: the politics of women's travels in the Early Roman Empire' analyseert naar de invloed van reizen op vrouwen met daarbij de nadruk op de invloed van exotische bestemmingen. Dit bachelorwerkstuk wil een bijdrage leveren aan dit type onderzoek. Veel van de bronnen over Cleopatra's reizen worden vaak kort bekeken door historici en het onderwerp geniet in zijn algemeenheid weinig diepgang in de wetenschappelijke literatuur. Uit deze lacune in het onderzoek komt mijn onderzoeksvraag voort: 'In hoeverre kan Cleopatra VII getypeerd worden als *Dux Femina* in de beeldvorming van de reizen die zij ondernam in de periode 51 v.Chr. tot 30 v.Chr.?'

Methodologie

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van het concept *Dux Femina*, wat het duidelijkst opgevoerd wordt als narratieve strategie in de *Annalen* van Tacitus, en werd bestudeerd door Santoro L'Hoir; een classica die onderzoek doet naar gender in de Romeinse bronnen met nadruk op de werken van Tacitus. Het concept van de *Dux Femina* richt zich op de rol van vrouwen in het Romeinse rijk.²¹ Dit wordt door Santoro L'Hoir uitgelegd in het artikel 'Tacitus and Women's Usurpation of Power'.²² Om het concept *Dux Femina* en hoe het zich verhoudt tot de rol van vrouwen beter te begrijpen is het van belang dat de positie van vrouwen in het Romeinse rijk kort wordt uitgelegd. De rol van de vrouw in het Romeinse rijk werd eigenlijk zeer beperkt gehouden.²³ Een vrouw was gebonden aan het huis, haar huishouden en het opvoeden van het nageslacht.

19 L., Foubert, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', in O. Hekster en T. Kaizer, (ed.), *Frontiers in the Roman World. Proceedings of the Ninth Workshop of the International Network Impact of Empire* (Durham, 16-19 April 2009), 349-362.

20 L., Foubert, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', in O. Hekster en T. Kaizer, (ed.), *Frontiers in the Roman World. Proceedings of the Ninth Workshop of the International Network Impact of Empire* (Durham, 16-19 April 2009), 349-362, 350 – 351.

21 F., Santoro L'Hoir, 'Tacitus and Women's Usurpation of Power', *Classical World* 88, 1 (1994) 5 – 25, 5.

22 F., Santoro L'Hoir, 'Tacitus and Women's Usurpation of Power', *Classical World* 88, 1 (1994) 5 – 25.

23 Santoro L'Hoir, 'Tacitus and Women's Usurpation of Power' 7.

Deze rol moest dan ook binnen het huis worden uitgevoerd en vrouwen traden daardoor bijna niet op de voorgrond buiten het huis, ze bleven in de private sfeer. Hier tegenover stond de rol van de man die zich in de publieke sfeer bevond. De rol van de man was gefocust op de politiek of het leger. Centraal in het concept *Dux Femina* is de idee dat een vrouw buiten haar sferen treedt en zich dus vanuit de vrouwelijke naar de mannelijke sfeer begeeft: het gaat hierbij om een vrouw (*Femina*) die zich onrechtmatig als man, als leider (*Dux*) gedraagt.²⁴ Dit is bijvoorbeeld terug te zien bij Agrippina Major en Germanicus en de rol die Agrippina Major speelde tijdens verschillende veldtochten zoals dit is beschreven in het eerder genoemde artikel van Lien Foubert genaamd: 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period'. Hierin beschrijft zij dat vrouwen die meegaan op veldtocht een negatieve impact hadden of zouden kunnen hebben gehad op de commandant en overkoepelende machtsstructuur van het leger.²⁵

Het bronnencorpus voor deze bachelorscriptie is opgebouwd uit een zestal primaire bronnen. Deze primaire bronnen zijn van verschillende auteurs. Te beginnen met Plutarchus (46 – 120) met zijn werken *Leven van Antonius*²⁶ en *Leven van Caesar*²⁷ waarin Plutarchus de levens van zowel Marcus Antonius als Julius Caesar beschrijft. Deze zijn op chronologische wijze aan de lezer voorgelegd en geven een, zij het Romeins gekleurd, beeld van de belangrijke ontwikkelingen. Beide werken bieden inzichten in de reizen van Cleopatra, welke zijn onderzocht in dit bachelor werkstuk, vanwege de connecties die beide Romeinen genoten met de Egyptische koningin. Naast Plutarchus is er ook gebruik gemaakt worden van een werk van Gaius Suetonius Tranquillus (70 – 126) namelijk *Levens van de Keizers*²⁸ waarbij er specifiek gebruik wordt gemaakt van *Het leven van Julius Caesar*²⁹. Deze werken hebben een soortelijke positie als de werken van Plutarchus. Bij Suetonius ligt de focus meer op de rol van Caesar ten tijde van de Alexandrijnse Oorlog. Hierbij zijn de beschrijvingen van de Nijl-cruise het meest belangrijk. *Het leven van de Keizers* is niet alleen gebruikt voor het leven van Caesar, maar ook voor de rol van Octavianus tijdens de strijd tegen Marcus Antonius en Cleopatra, met name de strijd omtrent Actium en de voorafgaande reizen die werden ondernomen door Cleopatra en Marcus Antonius. Naast de beschrijving van Suetonius van de Nijl-cruise zal ook de korte beschrijving van Appianus (95 – 165) in *De burgeroorlogen II*³⁰ worden gebruikt voor de casestudy van de Nijl-cruise. Deze beschrijving is echter zeer kort en zou volgens Appianus verder worden uitgeweid in zijn Egyptische geschiedenis. Deze Egyptische geschiedenis is echter niet overgeleverd.

24 Foubert, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', 349-362 350.

25 Foubert, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', 349-362 349.

26 C. B. R. Pelling (vert.), Plutarchus, *The Life of Marc Anthony* [Cambridge Green and Latin Classics], Cambridge (UK), New York, Melbourne, 1988.

27 C. B. R. Pelling (vert.), Plutarchus, *The Life of Caesar* [Cambridge Green and Latin Classics], Cambridge (UK), New York, Melbourne, 1988.

28 J. C. Rolfe (vert), Suetonius vol. 2 [The Loeb Classical Library vol 38], Cambridge (mass.) London 1997.

29 J.C. Rolfe, K.R. Bradley, Donna W. Hurley (vert.), Suetonius, vol. 1 [The Loeb Classical Library vol. 31], Cambridge (mass.) 1998.

30 Appianus, *The Histories of Appian, Civil Wars book II* [The Loeb Classical Library] 1913.

Daarnaast wordt de rest van Appianus' *Romeinse Geschiedenis* ook gebruikt in het overkoepelende onderzoek. Aansluitend op het onderzoek naar de Nijl-cruise zullen ook de *Oden*³¹ van Horatius (65 – 8 v.Chr.) worden gebruikt in het parallel onderzoek naar het banket in Tarsos in 41 v.Chr. Zijn beschrijving van dit banket brengt een nieuwe blik op Cleopatra met zich mee en speelt in op de propagandaoorlog van Octavianus.

Binnen deze casestudy is er ook gebruik gemaakt van de *Romeinse Geschiedenis*³² van Lucius Cassius Dio (ca. 155 – 229), deze zijn voornamelijk gebruikt in het onderzoek naar Cleopatra in de aanloop en tijdens de slag bij Actium. Deze bron gaat dieper in op de rol van Cleopatra tijdens de slag, en wat zij direct na het verlies van de slag zou hebben gedaan. Naast de teksten van Cassius Dio is ook een deel van de *Annalen*³³ van Publius Cornelius Tacitus (56 – 117) gebruikt in het onderzoek naar Actium. Naast zijn beschrijving van de strijd rond Actium en zijn beschrijving van de afloop van de slag, biedt het gebruik van Tacitus een verbinding met het werk van Santaro L'Hoir en het concept van *Dux Femina*.

Bij deze primaire bronnen moet in ogenschouw worden genomen dat zij allen van Romeinse of Griekse afkomst zijn en dus een overwegend negatief beeld geven van Cleopatra. Dit komt deels door de propaganda oorlog die werd gevoerd tussen Octavianus en Marcus Antonius die het Romeinse publiek bijna in zijn geheel tegen Cleopatra en haar exotische rijk wist te keren. Een onoplosbare lacune binnen dit onderzoek is het uitblijven van overgeleverde Egyptische bronnen met beschrijvingen van deze periode. De enige bronnen van Egyptische afkomst is het werk van Appianus, geboren in Alexandrië en een belangrijk staatsman in de stad. Zijn werken zijn echter ook gekleurd vanwege zijn verhuizing naar Rome in 120, en zijn connecties met belangrijke Romeinse staatsmannen.

De focus van dit onderzoek ligt op het model van *Dux Femina* en of Cleopatra VII binnen bovengenoemde primaire bronnen getypeerd kan worden als *Dux Femina*. De hoofdvraag wordt hierbij opgedeeld in 2 deelvragen. De eerste deelvraag peilt naar de aard en omstandigheden van de verschillende reizen die waren ondernomen door Cleopatra. Hierop volgt de tweede deelvraag de rol van Cleopatra tijdens de Nijl-cruise, het banket in Tarsus en de strijd rond Actium aan het model van *Dux Femina* poogt te toetsen.

31 W. G. van der Weerd (vert.), Horatius, *Satiren*, Amsterdam, 1906.

32 E. Cary (vert.), Cassius Dio *Roman History* [The Loeb Classical Library edition vol. 6] 1913.

33 J. W. Fuchs (vert.), Tacitus, *Annales*, Den Haag, 1965.

Hoofdstuk I

Het leven van Cleopatra VII

In dit eerste hoofdstuk is er gekeken naar het leven van Cleopatra VII van haar geboorte in 69 voor Christus tot haar dood in Alexandrië in 30 voor Christus. Hierbij wordt gebruik gemaakt van verschillende biografische werken en zullen er accenten worden gelegd op haar rol als koningin van Egypte, haar rol in de politieke ontwikkelingen in de omgeving van de Middellandse Zee en haar rol tijdens de oorlog tegen Octavianus. Deze accenten zijn van belang voor de andere delen van het onderzoek om zo een compleet beeld te krijgen van de Egyptische koningin en de invloed die zij uitoefende in deze periode.

Cleopatra werd in Alexandrië in 69 geboren als dochter van Ptolemaeus XII Auletes (of Neos Dionysos, de nieuwe Dionysos) en vermoedelijk Cleopatra VI.³⁴ Cleopatra was de tweede dochter van de drie dochters die Ptolemaeus XII kreeg.³⁵ Tijdens de regeerperiode van Ptolemaeus XII is er sprake van een uitbreiding van Romeinse invloed in Egypte en het Midden-Oosten. Rome stond Egypte toe om onafhankelijk te blijven mits Ptolemaeus XII troepen zou sturen ter ondersteuning van Pompeius (106 – 48) in Syrië. De ondersteuning van Pompeius door Ptolemaeus XII vond plaats in 63 in de vorm van extra troepen.³⁶ Naast de troepen voor Pompeius was Ptolemaeus XII bezig met het verkrijgen van de titel '*amici et socii populi Romani*' door Caesar een steekpenning van zesduizend talent zilver te geven.³⁷ Deze samenwerking tussen Pompeius en Caesar was onderdeel van het eerste triumviraat. Het eerste triumviraat was een organisatie van Caesar, Pompeius en Marcus Licinius Crassus (115 – 53) die een poging deden de macht van de senaat aan banden te leggen.³⁸ Ptolemaeus hoopte dat deze titel hem een stevigere grip op de troon zou geven. Echter werd de uitbreiding van de Romeinse invloed was hiermee geen halt toegeroepen en in 58 verloor Ptolemaeus Cyprus aan de Romeinen. Het verlies van Cyprus leidde echter tot grote onrust in Alexandrië en Ptolemaeus werd in 55 uit de stad verdreven en vluchtte waarschijnlijk samen met Cleopatra VII naar Rome.³⁹ Dit leidde hoogstwaarschijnlijk ook tot de eerste ontmoeting tussen Cleopatra en Marcus Antonius (83 – 30). In deze periode van afwezigheid werd de troon gevuld door Berenike IV en haar zus Cleopatra VI. Zij regeerde samen tot de dood van Cleopatra VI in 57 waarna Berenike IV alleen verder

34 D. W., Roller, *Cleopatra: a Biography* (Oxford 2010) 17 – 18; P. J., Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* (London, 2006) 11.

35 Roller, *Cleopatra: a Biography* 18; S. A., Ashton, S., Walker, *Cleopatra Reassessed* (Londen 2003) 36 – 38.

36 Roller, *Cleopatra: a Biography* 20 – 21; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 23.

37 Roller, *Cleopatra: a Biography* 21; P. J., Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 12.

38 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 12.

39 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 13.

regeerde tot 55.⁴⁰ In dit jaar kwam Ptolemaeus XII terug naar Egypte, en met de hulp van Romeinen en een steekpenning van tienduizend talent zilver voor Aulus Gabinius, een voormalig consul die door Pompeius was gestuurd, kwam hij terug op de troon.⁴¹ Berenike IV werd gevangen genomen en uiteindelijk onthoofd door haar vader. Nadat Ptolemaeus XII weer terug was op de troon bleven er tweeduizend Romeinse soldaten en huurlingen achter. Zij zorgden ervoor dat Ptolemaeus XII zonder problemen kon regeren, en ook dat het Romeinse rijk druk kon uitoefenen op de koning. Ptolemaeus XII regeerde tot zijn dood in 51 en maakte in 52 Cleopatra VII zijn co-regent.⁴²

Cleopatra als koningin

Na de dood van Ptolemaeus XII in 51 besteedde Cleopatra de troon samen met haar jongere broer Ptolemaeus XIII.⁴³ In de jaren na de restauratie van Cleopatra en Ptolemaeus ontstond er frictie tussen de koning en de koningin. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de ondermijning van Ptolemaeus XIII en zijn uiteindelijke afzetting. In 51 werd Cleopatra de alleenheerser van Egypte, Ptolemaeus XIII bleef aanwezig, behield veel machtige vrienden in Egypte waarmee hij een strijd tegen Cleopatra om de troon van Egypte. Deze strijd vond plaats tijdens het conflict tussen Caesar en Pompeius. In 49 kwam de zoon van Pompeius, Gnaeus Pompeius Magnus minor (75 – 45), naar Alexandrië met het verzoek om versterking voor zijn vader tegen Julius Caesar (100 – 44).⁴⁴ Cleopatra en Ptolemaeus XIII stuurden 60 schepen en 500 soldaten ten behoeve van Gnaeus Pompeius Magnus.⁴⁵ Dit leidde echter tot het langzame verlies van Cleopatra tegen Ptolemaeus XIII en zij werd uiteindelijk gedwongen naar Thebe te vluchten. In 48 reisde zij samen met haar jongere zus Arsinoë IV (68/67 – 41) naar Romeins Syrië om een leger te verzamelen en op deze manier Alexandrië terug te veroveren.⁴⁶ Na het verzamelen van dit leger marcheerden zij richting Alexandrië. Het leger werd echter gestuurd door Ptolemaeus en zijn verwanten voordat het leger Alexandrië kon bereiken. Tegelijkertijd kwam het conflict tussen Pompeius en Caesar tot een hoogtepunt tijdens de slag bij Pharsalus in 48.⁴⁷ Na deze slag vluchtte Pompeius naar Egypte vanwege de goede relatie tussen Pompeius en de Ptolemeeën. Pompeius dacht Egypte te kunnen gebruiken als uitvalsbasis tegen Caesar. De adviseurs van Ptolemaeus XIII vertrouwden Pompeius echter niet en waren bang dat Caesar na zijn overwinning bij de slag van Pharsalus Egypte zou binnenvallen in zijn jacht naar Pompeius.⁴⁸ Dit leidde tot een complot tegen Pompeius om hem

40 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 38.

41 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 37 – 38; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 13, 22.

42 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 14; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 37 – 38.

43 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 38; Roller, *Cleopatra: a Biography* 26.

44 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 22 – 23.

45 Roller, *Cleopatra: a Biography* 58 – 59.

46 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 42 – 43; Roller, *Cleopatra: a Biography* 59 – 60; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 25.

47 Roller, *Cleopatra: a Biography* 59 – 60; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 25, 29.

48 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 29.

tijdens zijn aankomst in Egypte te vermoorden en diens hoofd te presenteren aan Caesar. Hiermee hoopte Ptolemaeus XIII de onafhankelijkheid van Egypte te waarborgen tegen de uitbreiding van de Romeinse invloeden in het Middellandse Zeegebied. Na de aanslag op Pompeius en de presentatie van zijn hoofd aan Caesar, reageerde deze met verdriet op de dood van zijn landgenoot en droeg Cleopatra en Ptolemaeus op hun legers te ontbinden en het conflict op te lossen.⁴⁹ Dit leidde tot de Alexandrijnse Oorlogen (48 – 47) tussen enerzijds Caesar en Cleopatra VII en anderzijds Ptolemaeus XIII en Arsinoë IV. Deze korte oorlog leidde uiteindelijk tot de dood van Ptolemaeus XIII, hij verdronk, en de vereniging van Caesar en Cleopatra in de beroemde tapijtsceñe.⁵⁰ Arsinoë IV, de bondgenoot en zus van Ptolemaeus XIII, werd gevangen genomen en in 46 tentoongesteld tijdens de vier triomfen van Caesar.⁵¹ De vier triomfen waren ook tevens het begin van het verblijf van Cleopatra en Ptolemaeus XIV in Rome. Na een tweejarig verblijf in Rome vluchtte Cleopatra in 44 uit Rome na de moord op Caesar door Brutus en de senatoren. Tijdens dit conflict kwam ook Ptolemaeus XIV om het leven en werd Cleopatra samen met haar zoon Ptolemaeus XV Caesarion, geboren in 47, het nieuwe koningspaar van Egypte.⁵² Caesarion (47 – 30) is hoogstwaarschijnlijk de zoon geweest van Caesar, dit werd in ieder geval beweert door Cleopatra, en zij hoopte hiermee een grotere invloed te krijgen in Rome en een eventueel kandidaat voor de heerschappij van Rome en haar gebieden.⁵³ Deze bewering vond echter geen navolging in Rome. Dit was voornamelijk vanwege het testament van Caesar waarin stond dat zijn achterneef, Gaius Octavius Thurinus (63 – 14 n. Chr.), zijn geadopteerde zoon zou worden en dus zijn rijkdommen en positie zou overnemen.⁵⁴ Dit lukte Octavianus vanwege de grote erfenis van Caesar, die hem de mogelijkheid gaf om zijn tegenstanders uit te schakelen en uiteindelijk de alleenheerser te worden die Caesar had willen zijn.

49 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 32; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 41 – 42.

50 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 42; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 33 – 35, 38.

51 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 38; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed*, 43; Roller, *Cleopatra: a Biography* 64, 71.

52 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 4; Roller, *Cleopatra: a Biography* 4.

53 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 42; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 45; D. W., Roller, *Cleopatra: a Biography* 74.

54 Roller, *Cleopatra: a Biography* 74 – 75; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 46; P. J., Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 55.

Cleopatra en Marcus Antonius

Na de dood van Caesar vluchtte de moordenaars naar de verschillende provincies van het Romeinse Rijk. Zij hadden echter Marcus Antonius in leven gelaten. Dit leidde tot de oprichting van het tweede triumviraat tussen Octavianus, Marcus Antonius en Marcus Aemilius Lepidus.⁵⁵ Dit triumviraat besloeg twee termijnen van 5 jaar en liep van 43 tot 33 en bezat, in tegenstelling tot het eerste triumviraat, een officiële grondslag. De leden van het triumviraat hadden een *imperium maius* dat alle andere magistraten overtrof. Na de oprichting van het tweede triumviraat ontving Cleopatra VII een verzoek om steun van Gaius Cassius Longinus, een van de moordenaars van Caesar, en Publius Cornelius Dolabella, een loyalist van Caesar.⁵⁶ Cleopatra besloot om Cassius te pacificeren met een bericht over binnenlandse moeilijkheden in Egypte terwijl zij de vier achtergelaten legioenen van Caesar naar Dolabella stuurde. Cassius onderschepte de legioenen in Palestina en op hetzelfde moment sloot Serapion, Cleopatra's *strategos* op Cyprus, zich aan bij het leger van Cassius.⁵⁷ Dit gaf Cassius de schepen van Serapion en leidde tot de mobilisatie van de Egyptische vloot in ondersteuning van Octavianus en Marcus Antonius. In 42 versloegen Marcus Antonius en Octavianus de legers van Marcus Junius Brutus (85 – 42) en Cassius in Macedonië tijdens de slag bij Philippi.⁵⁸ Door het verslaan van de moordenaars van Caesar verkregen de leden van het tweede triumviraat de macht over de Romeinse republiek, waarbij Octavianus het westelijke deel bezat en Marcus Antonius het oostelijke deel in zijn macht had.⁵⁹ Lepidus was geheel weggedrukt door de andere twee leden van het triumviraat. In 41 vestigde Marcus Antonius zijn hoofdkwartier in Tarsus en ontbood Cleopatra in verschillende brieven.⁶⁰ Cleopatra negeerde deze brieven totdat Marcus Antonius zijn afgezant Quintus Dellius stuurde om haar over te halen. Deze ontmoeting gaf Cleopatra de mogelijkheid om het misverstand, dat zij Cassius zou hebben gesteund, op te helderen. Marcus Antonius hoopte echter op een persoonlijke en romantische ontmoeting om zo een relatie te vormen met de Egyptische koningin, zo schrijft Roller in zijn werk *Cleopatra*.⁶¹ Tijdens de ontmoeting tussen Marcus Antonius en Cleopatra gaf zij een verkwistend overdadig banket voor Marcus Antonius en zijn generaals aan boord van haar schip. Dit wordt later in dit bachelorwerkstuk verder uitgeweid. Na dit banket wist Cleopatra Marcus Antonius te overtuigen om Arsinoë IV te executeren en Cleopatra ontving op haar beurt haar verraderlijke gouverneur Serapion ter executie.⁶²

Na de ontmoeting in Tarsus nodigde Cleopatra Marcus Antonius uit in Alexandrië waar hij arriveerde

55 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 56-58; Roller, *Cleopatra: a Biography* 75.

56 Roller, *Cleopatra: a Biography* 75, 79.

57 Roller, *Cleopatra: a Biography* 75.

58 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 56 58; Roller, *Cleopatra: a Biography* 75.

59 Roller, *Cleopatra: a Biography* 90; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 57.

60 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 61; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 46; Roller, *Cleopatra: a Biography* 76.

61 Roller, *Cleopatra: a Biography* 76.

62 Roller, *Cleopatra: a Biography* 79.

in 41.⁶³ De inwoners van Alexandrië waren blij met de komst van Marcus Antonius, vanwege zijn acties tijdens de restauratie van Ptolemaeus XII en het feit dat hij zonder bezettingsleger naar Alexandrië was gekomen in tegenstelling tot Caesar. De reden waarom Cleopatra voor Marcus Antonius had gekozen als haar partner tijdens de aankomende strijd over het Romeinse rijk, was vanwege zijn rol als *triumvir*, wat hem grote politieke macht gaf, en de mogelijkheid om de Ptolemaeïsche landen terug te geven aan Cleopatra. In het jaar daarna werden de inwoners van Alexandrië nog meer tevreden gesteld door de campagne tegen de Parthen.⁶⁴ Tijdens deze campagne waren er verschillende ontwikkelingen in Italië. Een belangrijke ontwikkeling was de oorlog van Perugia tijdens 40. Deze oorlog werd gevoerd tussen Lucius Antonius, de broer van Marcus Antonius, en Fulvia, de vrouw van Marcus Antonius, enerzijds en Octavianus en zijn generaals anderzijds.⁶⁵ Het doel van de strijd was het ondersteunen van Marcus Antonius, en zijn politieke macht, tegen zijn politieke tegenstander Octavianus. Deze korte oorlog begon met het bijeenbrengen van acht Romeinse legioenen onder Lucius Antonius en Fulvia en de korte overname van Rome. Deze overname was echter van korte duur, de legioenen werden uit Rome verdreven en namen Perugia over. Na de overname van Perugia kwam Octavianus met verschillende legioenen naar de stad en belegerde deze in de winter van 41 – 40. Na de overname van de stad werden Lucius Antonius en Fulvia gespaard maar een groot deel van de inwoners werd vermoord.⁶⁶ Na de dood van Fulvia in 40 ontstond er een korte vrede tussen Marcus Antonius en Octavianus en trouwde Marcus Antonius met de zus van Octavianus genaamd Octavia (69 – 11).⁶⁷ Dit verminderde ook de negativiteit vanuit Rome over de relatie tussen Marcus Antonius en Cleopatra. In hetzelfde jaar werden Alexander Helios en Cleopatra Selene geboren. Door de erkenning van deze kinderen kwam de relatie van Octavia en Marcus Antonius in een slecht daglicht te staan en verhuisde zij naar Athene in 39.⁶⁸ De relatie tussen Marcus Antonius en Octavia liep erg slecht en in 37 stuurde Marcus Antonius Octavia terug naar Rome. Ondanks deze ontwikkelingen vernieuwde Octavianus en Marcus Antonius het tweede triumviraat voor vijf jaar.⁶⁹ In het jaar daarna werd het derde kind van Marcus Antonius en Cleopatra VII geboren genaamd Ptolemaeus Philadelphus.

Drie jaar na de verlenging van het tweede triumviraat viel Marcus Antonius Armenië binnen en nam Koning Artavasdes II (55 – 31) gevangen. Na zijn overwinning in Armenië verdeelde Marcus Antonius de,

63 Roller, *Cleopatra: a Biography* 76; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 60; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 70, 75.

64 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 76 – 77.

65 Roller, *Cleopatra: a Biography* 85.

66 Lucius Antonius werd gouverneur van een klein deel van Spanje, Fulvia werd verbannen naar Sicyon in Griekenland. De inwoners van de stad werden vermoord door de veteranen van Octavianus zodat zij het land van de inwoners konden overnemen als betaling voor hun dienst in het leger.

67 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 80; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 48; Roller, *Cleopatra: a Biography* 85.

68 Roller, *Cleopatra: a Biography* 85; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 81.

69 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 79 – 80; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 59.

door hem, overwonnen gebieden onder zijn kinderen; Alexander Helios werd tot koning van Armenië gekroond en verkreeg Media en Parthia, zijn zus Cleopatra Selene ontving Libië en Cyrenaica, en Ptolemaeus Philadelphus verkreeg Syrië en Cilicië.⁷⁰ Cleopatra VII werd tot koningin der koningen en koningin van Egypte gekroond samen met Caesarion die tot koning van Egypte en koning der koningen werd gekroond. Naast deze titels werd Caesarion erkend als de zoon, en officiële erfgenaam van Caesar door Marcus Antonius. Deze giften werden later bekend als de *Donaties van Alexandrië* en leidde tot een permanente scheuring in de relatie tussen Marcus Antonius en Rome.⁷¹ In hetzelfde jaar ontstond er een heftige propagandaoorlog tussen Octavianus en Marcus Antonius vanwege zijn continue connectie met Egypte en de, volgens Rome, despotische koningin Cleopatra.

De val van het tweede triumviraat en de slag bij Actium

In 33 werd het tweede triumviraat niet voor een derde termijn vernieuwd en kwam tot een einde. Octavianus beschuldigde Marcus Antonius van het proberen te ondermijnen van de Romeinse territoria en vrijheid op aandringen van Cleopatra. Tijdens deze propagandaoorlog tussen Octavianus en Marcus Antonius vertrokken in 32 veel Romeinse senatoren en consuls naar Egypte of de landen onder controle van Marcus Antonius.⁷² Dit leidde uiteindelijk tot de slag bij Actium waar later in dit bachelorwerkstuk verdere aandacht aan is worden besteed. Een belangrijk punt echter tijdens de propagandaoorlog is het uitgeven van het testament van Marcus Antonius door Octavianus. Dit gebeurde uiteindelijk in 34 en hieruit kwam voort dat Marcus Antonius in Egypte begraven wilde worden naast Cleopatra.⁷³ Ook schreef hij in zijn testament dat Caesarion als de rechtmatige opvolger was van Caesar en de donaties van Alexandrië als rechtmatig werden beschouwd. Octavianus zette Marcus Antonius in een negatief daglicht vanwege zijn keuze om zich in Alexandrie te laten begraven, en Octavianus begon, in tegenstelling tot Marcus Antonius, met de constructie van zijn eigen mausoleum om zijn loyaliteit te tonen aan de inwoners van Rome. Dit was ook het moment dat Octavianus officieel de oorlog verklaarde aan Cleopatra. De redenatie van Octavianus achter de oorlogsverklaring aan Cleopatra was dat zij militaire steun bood aan Marcus Antonius als burger nadat zijn macht als triumvir was verlopen.⁷⁴

Het hoogtepunt van de oorlog tussen Octavianus en Marcus Antonius kwam tijdens deze slag bij Actium in 31.⁷⁵ Voorafgaand aan de slag hadden Cleopatra en Marcus Antonius een grotere hoeveelheid

70 Roller, *Cleopatra: a Biography* (Oxford 2010) 99 – 100; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 50, 76; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 88 – 91.

71 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 90 – 91.

72 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 101; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 51.

73 Roller, *Cleopatra: a Biography* 135 – 136.

74 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 99, 101, 104; Roller, *Cleopatra: a Biography* 134.

75 Roller, *Cleopatra: a Biography* 134 – 143; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 105 – 118; Ashton, Walker,

scheper, al was de bemanning van deze schepen minder goed getraind dan de bemanningen van Octavianus. Cleopatra wilde een zeeslag voeren om ervoor te zorgen dat Octavianus met zijn vloot Egypte niet kon aanvallen.⁷⁶ De slag bij Actium begon op 2 september 31 toen de vloot van Octavianus, onder de leiding van Marcus Vipsanius Agrippa (64/62 – 12), een aanval uitvoerde op de troepen van Cleopatra en Marcus Antonius. Tijdens deze strijd zeilden Cleopatra en Marcus Antonius weg richting Tainaron, terwijl zij veel van hun troepen achterlieten. Deze strijd duurde twee dagen en een groot deel van de troepen van Cleopatra en Marcus Antonius liepen over naar Octavianus.⁷⁷ Dit leidde uiteindelijk tot een overduidelijk verlies voor het leger van Cleopatra en Marcus Antonius.

Na het verlies bij Actium trokken Cleopatra en Marcus Antonius zich terug richting Egypte terwijl Octavianus Athene innam.⁷⁸ Het paar kwam uiteindelijk aan land in het Egyptische Paraitonion waarna zij zich opsplitsten, Marcus Antonius vertrok richting Cyrene in de hoop daar meer troepen te kunnen rekruteren terwijl Cleopatra naar Alexandrië vertrok. Zij hoopte hier de ontwikkelingen in Griekenland en Italië aan te kunnen tonen als overwinningen in plaats van de verliezen die de slagen in wezen waren. Marcus Antonius was echter niet snel genoeg in het sturen van zijn bodes en de gouverneur van Cyrene Lucius Pinarius had reeds al het nieuws van Actium gehoord. Toen de bode van Marcus Antonius arriveerde werd deze door de gouverneur vermoord en Pinarius sloot zich aan bij Octavianus. Deze ontwikkeling plaatsten de vier legioenen onder zijn bevel buiten het bereik van Marcus Antonius.⁷⁹

In het jaar 31 heeft Cleopatra mogelijk een poging gedaan om te ontsnappen uit Egypte en zich terug te trekken over de Rode Zee. Dit werd echter gedwarsboomd door de gouverneur van Syrië Quintus Didus en Malichus I (58 – 28), de koning van de Nabateërs.⁸⁰ Zij wisten de vloot van Cleopatra in brand te steken en forceerden haar zo in Egypte te blijven om te onderhandelen met Octavianus. Deze onderhandelingen liepen uiteindelijk op niets uit en Octavianus begon zijn campagne om Egypte te onderwerpen in 30.⁸¹ Deze onderwerping vond plaats in een vrij gestaag tempo en op 1 augustus 30 gaf de marine en de cavalerie van Marcus Antonius zich over aan Octavianus.⁸² Cleopatra had zich verstopt in de tombe die zij had gebouwd voor haarzelf en Marcus Antonius en stuurde hem een bericht dat zij zelfmoord had gepleegd. In reactie op dit bericht stak Marcus Antonius zichzelf in zijn maag en pleegde zo zelfmoord.⁸³ Hierbij is het belangrijk te

Cleopatra Reassessed 52 - 56

76 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 56.2 – 56.3

77 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 53; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 106.

78 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 116; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 55; Roller, *Cleopatra: a Biography* 140.

79 Roller, *Cleopatra: a Biography* 141.

80 Roller, *Cleopatra: a Biography* 142. De Nabateërs is een Arabisch volk. Het rijk dat zij bezaten spreidde zich uit over delen van het huidige Jordanië, Syrië Saoedi-Arabië en Israël.

81 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 56; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 118.

82 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 125 – 126.

83 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 126 – 127; Roller, *Cleopatra: a Biography* 145 – 146.

vermelden dat Plutarchus schrijft dat hij mogelijk nog in leven was toen hij bij Cleopatra werd gebracht. Dit was kort voor zij gevangen werd genomen door de mannen van Octavianus. Zij kreeg echter wel de kans het lichaam van Marcus Antonius te begraven.

Met de overname van Alexandrië door Octavianus was de strijd zo goed als voorbij. Na het gevangen nemen van Cleopatra, haar kinderen en het bezetten van haar paleis was Egypte overwonnen. Tijdens een kort daaropvolgend gesprek tussen Octavianus en Cleopatra eiste zij dat noch zij, noch haar kinderen gebruikt werden in een triomf. Toen zij echter hoorde dat zij en haar kinderen drie dagen later naar Rome zouden worden gebracht, pleegde Cleopatra zelfmoord. Zij stierf in augustus 30 en werd uiteindelijk begraven in haar tombe naast Marcus Antonius.⁸⁴ Op 29 augustus werd Caesarion vermoord door Octavianus na slechts 18 dagen gediend te hebben als koning.⁸⁵ Zo eindigde de Hellenistische periode van het Ptolemaeïsche rijk en werd Romeinse provincie van Egypte opgericht.

84 Roller, *Cleopatra: a Biography* 149 – 150; Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 66 – 67; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 127 – 128.

85 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 137; Roller, *Cleopatra: a Biography* 128, 150.

Hoofdstuk II

De reizen van Cleopatra en casestudies

Tijdens haar regeerperiode heeft Cleopatra VII, in haar rol als monarch, verschillende soorten reizen ondernomen zowel binnen als buiten haar rijk. Deze reizen zijn onder te verdelen in verschillende categorieën, bijvoorbeeld: staatsbezoeken (gedwongen of ongedwongen), militaire reizen, persoonlijke reizen, politieke reizen of reizen met een nadrukkelijk propaganda doeleinde. Hierbij moet in acht worden genomen dat deze reizen regelmatig in meerdere categorieën vielen en dus overlap vertoonden. Hieronder zijn enkele van Cleopatra's reizen worden uitgelicht die een belangrijke rol hebben gespeeld tijdens haar regeerperiode. Dit is gevolgd door twee case studies die zich richten op haar reis naar Actium tijdens de slag om Actium, en haar Nijl-cruise met Caesar tijdens haar herbestijging van de troon.⁸⁶

Cleopatra heeft tijdens haar leven verschillende reizen ondernomen binnen Egypte en naar de omliggende gebieden. Een van de eerste reizen waar moderne historici iets over weten is haar reis naar Hermontis in 51.⁸⁷ Hermontis, een stad ten zuiden van Luxor, was een belangrijke tempelstad gewijd aan de god Montu. Montu werd geassocieerd met woeste stieren, fysieke kracht, en oorlog. Het was tevens de stad waar het Bucheum zich bevond, de begraafplaats voor de heilige Buchis stieren. Deze stieren waren personificaties van Montu die werd vereerd in de regio van Thebe. Tijdens deze reis bracht Cleopatra VII een nieuwe stier naar Hermontis, dit is een van de belangrijkste ontwikkelingen voor de tempel van Hermontis, aangezien Cleopatra de tempel geld schonk voor extra offers.⁸⁸ Naast haar plicht als farao om de stier naar Hermontis te brengen, was het voor Cleopatra ook een mogelijkheid om zichzelf te introduceren aan haar onderdanen. Hierbij liet zij spektakel en traditie voor zich spreken en liet op deze manier aan haar onderdanen weten welke macht zij bezat en welke rol de Egyptische tradities speelden tijdens haar rol als koningin.⁸⁹ Dit kwam later ook terug in haar ontmoetingen met Caesar, en daarna ook bij het banket samen met Marcus Antonius.

Naast haar reis naar Hermontis heeft zij ook andere binnenlandse reizen ondernomen, zoals de reizen naar Alexandrië in het gezelschap van Caesar of Marcus Antonius. Deze reizen hadden vaak tot doel om deze machtige mannen een idee te geven van de luxe en extravagante levensstijl die Egypte kon bieden. Dit wordt onder andere weergegeven in de werken van de dichter Marcus Annaeus Lucanus (39 – 65 n.Chr.) en in de

86 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 52 – 56; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 105; Roller, *Cleopatra: a Biography* 65 – 66.

87 Roller, *Cleopatra: a Biography* 53, 56.

88 Roller, *Cleopatra: a Biography* 56.

89 C. M., Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' *Classical Quarterly* 61.2 (2011) 595 – 607, 596.

werken van Suetonius, volgens Jones in *Cleopatra the last Pharaoh*.⁹⁰ De reis over de Nijl van Caesar en Cleopatra is in een van de case studies uitgelicht.

Voor de categorie van staatsbezoeken, zowel gedwongen als ongedwongen, is haar reis naar Rome een van de belangrijkste voorbeelden. Deze reis bracht de jonge koningin en haar broertje, Ptolemaeus XIII, voor het eerst in Rome en het voor haar ongestuurde politieke klimaat.⁹¹ De vijandige Romeinse reacties waren voornamelijk te wijten aan excessieve levensstijl, welke haaks stond op de traditionele Romeinse manier van leven. Daarnaast was haar politieke en fysieke betrokkenheid bij Pompeius, en later Caesar, ook bepalend voor de Romeinse perceptie: hierdoor werd zij gezien als een gevaarlijke exotische en despotische koningin die haar vrouwelijkheid als wapen wist te gebruiken.⁹²

Het laatste type reizen dat kan worden geïdentificeerd in het leven van Cleopatra zijn militaire reizen. Dit zijn onder andere tijdens de strijd tegen Ptolemaeus XIII, in het begin van haar regeerperiode, haar ondersteuning van Marcus Antonius in zijn militaire campagne tegen de Parthen, en tegen Octavianus aan het einde van haar regeerperiode. Hieronder vallen haar reis naar Pelusium tijdens haar strijd met Ptolemaeus XIII om zo een poging te doen zijn leger te ondermijnen.⁹³ Haar reis naar Antochië om Marcus Antonius persoonlijke steun te bieden en extra militaire en financiële steun te schenken, en haar reis naar Actium was ter ondersteuning van Marcus Antonius en om zo ten strijde te trekken tegen Octavianus die haar de oorlog had verklaard. Enkele reizen zijn verder uitgelicht in de case studies van dit hoofdstuk, om zo te kunnen vaststellen of op grond van deze reizen Cleopatra VII kan worden gezien als *Dux Femina* en waar de grenzen liggen van dit model

Casestudy 1

90 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 39.

91 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 44 – 45.

92 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 42 – 43.

93 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 42; Roller, *Cleopatra: a Biography* 60 – 61.

De Nijl-cruise en het banket in Alexandrië

De eerste reis die is bekeken is de Nijl-cruise die Cleopatra ondernam met Caesar in 48 voor Christus waarbij er is gekeken naar de beschrijving van Suetonius en Appianus.⁹⁴ Deze reis is gecombineerd met een soortgelijke reis van Cleopatra en Marcus Antonius naar Alexandrië waarbij in het bijzonder het banket van 2.5 miljoen drachmen is geanalyseerd aan de hand van de beschrijvingen in Horatius, Plinius en Macrobius⁹⁵ Hier tegenover staat haar militaire reis naar Actium ten tijde van de oorlog tegen Octavianus zoals deze is beschreven in Plutarchus en Suetonius. Deze reizen zijn gekozen omdat ze van alle reizen het meest gedetailleerd worden beschreven in de antieke literatuur en daardoor het meest complete inzicht geven in de rol van Cleopatra's reisgedrag in haar beeldvorming als *Dux Femina*.

De rol van Cleopatra tijdens de Nijl-cruise wordt door veel twintigste-eeuwse auteurs niet als noemenswaardig gezien en zij wordt vaak naar de achtergrond gedelegeerd in onderzoek naar deze reis volgens Peek in haar artikel over de Nijl-cruise.⁹⁶ We kunnen stellen dat deze reis minstens drie verschillende propagandistische doeleinde diende. Ten eerste had de reis als doel dat Cleopatra zichzelf als de opnieuw gekroonde koningin van Egypte toonde, en aan haar onderdanen te laten zien dat de rijkdommen van Egypte niet verloren waren gegaan.⁹⁷ Dit wordt gedaan, volgens Roller, door het gebruik van meer dan 400 schepen waar onder de *thalamego*⁹⁸ van Cleopatra zelf.⁹⁹ Ten tweede etaleerde Cleopatra dat ze de steun van Rome genoot door Caesar te etaleren die op dat moment als de verpersoonlijking van het Romeinse imperium gezien kon worden, en dankzij wie zij haar koningschap terug had gekregen na de strijd met Ptolemaeus XIII. ¹⁰⁰ Als laatste doel diende de reis ook om Caesar verder in te palmen en zo meer steun uit Rome te verkrijgen en tegelijkertijd te tonen dat het behartigen van de Egyptische haar primaire streven was.¹⁰¹ Deze reis wordt beschreven in Suetonius *'Leven van Caesar'* en in Appianus *'De Alexandrijnse Oorlog'*. De beschrijving in *'De Alexandrijnse Oorlog'* van Appianus is erg kort en leest als een excursus in zijn tekst, het doet weinig uit de doeken over de reis. Appianus heeft dit waarschijnlijk weg gelaten uit zijn werk om zo de wind uit de zeilen van de tegenstanders van Caesar te nemen.¹⁰² Het gedrag van Caesar om met de jonge

94 Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' 595.

95 Roller, *Cleopatra: a Biography* 78 – 79; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 73; Plinius, *Naturalis Historia* 9.199-121; Macrobius, *Saturnaliën* 3.17.4; P.J. Jones, 'Cleopatra's Cocktail' *The Classical World* 103 2 (2010) 207 – 220, 207, 210.

96 Ashton, Walker, *Cleopatra Reassessed* 43; Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' 596.

97 Roller, *Cleopatra: a Biography* 64 – 65.

98 *Thalamego*: benaming voor een type schip, een grote aak, met daarop/in verschillende cabines. Dit was een extravagant schip met vele versieringen.

99 Roller, *Cleopatra: a Biography* 66.

100 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 33 – 38.

101 Roller, *Cleopatra: a Biography* 82.

102 Appian, *Romeinse Geschiedenis* 130 – 131.

Cleopatra op een cruise over de Nijl te gaan, sluit tot op zekere hoogte aan bij de rol van Caesar als boegbeeld van Rome en Romeinse interesses.¹⁰³ Het gaf hem namelijk de mogelijkheid om zijn relatie met Cleopatra te versterken en op deze manier eventueel Egypte over te nemen zonder de oorlog te hoeven verklaren. Caesar had echter niet in ogenschouw genomen dat Cleopatra hem waarschijnlijk op een soortgelijke manier heeft gebruikt. Dit heeft ertoe geleid dat meningen van moderne historici verdeeld zijn over de aanwezigheid van Caesar op deze reis.¹⁰⁴ Echter, een sterke indicatie dat Caesar wel degelijk mee gegaan is op deze plezierreis komt voort uit verschillende archeologische vondsten die gedaan zijn bij de tempel van Geb te Koptos. Hier is een altaar gevonden dat hoogstwaarschijnlijk door Cleopatra is opgericht ter nagedachtenis aan de reis, volgens Peek.¹⁰⁵

Het is goed mogelijk dat Cleopatra bekend was met Caesars reputatie wanneer het ging om zijn omgang met koninginnen en dat ze hier op heeft ingespeeld door de opzet van deze reis. Suetonius schrijft immers over het liefdesleven van Caesar en de rol van verschillende koninginnen tijdens zijn veroveringstochten. In het volgende citaat benoemt Suetonius enkele koninginnen die werden verleid door Caesar tijdens zijn veldtochten:

*'He had love affairs with queens too, including Eunoe the Moor, wife of Bogudes, on whom, as well as on her husband, he bestowed many splendid presents, as Naso writes; but above all with Cleopatra, with whom he often feasted until daybreak, and he would have gone through Egypt with her in her state-barge almost to Aethiopia, had not his soldiers refused to follow him.'*¹⁰⁶

De antieke bronnen laten zien dat Cleopatra wellicht een bewuste strategie had om Caesar in te palmen, waar de Nijl-cruise deel van uitmaakte. De reis naar Caesar in Alexandrië tijdens welke de befaamde tapijtsceñe plaatsvond, kan daarbij als een eerste voorbeeld worden gezien.¹⁰⁷ Door de eerste ontmoeting in de eerder genoemde tapijtsceñe waren Caesar en Cleopatra immers al met elkaar in aanraking gekomen. Dit in combinatie met het intellect van Cleopatra, en de kennis dat Caesar vele affaires heeft gehad met andere koninginnen, maakte het plan om Caesar in te palmen een snelle en voor de hand liggende keuze.

Deze combinatie van factoren duidt erop dat zij, ondanks haar door de antieke auteurs, doorgaans vrij klein gehouden rol tijdens deze reis, wel degelijk controle nam. Haar inzicht om Caesar verder in te palmen en zo mogelijke extra steun van Rome te verkrijgen sluiten verder aan bij de hypothese dat Cleopatra gezien kan worden als zogenaamde *Dux Femina*. Hoewel dit niet expliciet door de antieke auteurs wordt gezegd, wordt zij impliciet neergezet als iemand die hier buiten haar, door de Romeinse auteurs, toegewezen

103 Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' 595 – 607, 597.

104 Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' 595 – 607, 595 – 596.

105 Peek, 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' 595 – 607, 596.

106 Suetonius, *Het leven van Julius Caesar* 52.1.

107 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 33.

private invloedssfeer treedt en zich in de publieke politieke sfeer begeeft. De cruise over de Nijl is tegelijk de achtergrond waartegen dit zich afspeelt als middel waarmee ze dit doet.

Door de gelijkenissen tussen de Nijl-cruise met Caesar en het banket met de parel is het voor de hand liggend om kort aandacht te besteden aan de reis naar Alexandrië. Het bleek dat in dit concrete geval niet zozeer in het model van *Dux Femina* centraal staat in de antieke beschrijvingen maar eerder het door Luce beschreven model van *fatale monstrum*.¹⁰⁸ Een *fatale monstrum*, volgens Luce, werd in Rome vaak gezien als een abstract begrip met een onnatuurlijke oorsprong. Hier kan worden gedacht aan de, voor Rome, onnatuurlijke en exotische aantrekkingskracht van het Oosten. Naast de Nijl-cruise is er ook de reis van Cleopatra en Marcus Antonius naar Alexandrië voor een feestelijk banket tijdens een van hun reizen terug naar de stad. Deze reis, en voornamelijk dit banket, viel onder een langlopende weddenschap tussen Cleopatra en Marcus Antonius over wie het meest overdadige banket kon geven. Dit specifieke banket is aan ons overgeleverd in de *Ode* van Horatius, in de *Natuursgeschiedenis* geschreven door Plinius, en in de *Saturnaliën* van Macrobius, en wordt bestudeerd in het artikel van Luce 'Cleopatra as *Monstrum fatale*'. Cleopatra gaf aan gedurende dit banket 2.5 miljoen drachme te spenderen en legt vervolgens een parel, met de waarde van 2.5 miljoen drachme, in een kelk met azijn om deze op te laten lossen waarna zij deze substantie vervolgens opdronk.¹⁰⁹ Men kan een parallel trekken tussen deze gebeurtenissen in Alexandrië met de parel en de overleveringen van de Nijl Cruise met Caesar. Beide gebeurtenissen etaleren de rijkdom van Egypte in beide perioden. Naast het etaleren van de Egyptische rijkdommen is er ook een parallel zichtbaar tussen het inpalmen van Caesar en later het inpalmen van Marcus Antonius tijdens het banket. Het tonen van de rijkdom in combinatie met de verkwisting ervan leidde in deze situatie tot een bepaald ontzag bij Marcus Antonius. Daarnaast 'redde' Cleopatra het leven van Marcus Antonius door hem te behoeden voor vergiftigde wijn, aldus Plinius. Hierbij moet echter wel in ogenschouw worden genomen dat deze wijn hoogstwaarschijnlijk door Cleopatra zelf werd vergiftigd, om hem verder aan haar te binden.¹¹⁰ Deze anekdotes laten zien dat Cleopatra hoogstwaarschijnlijk een psychologische dominantie over Marcus Antonius genoot, en deze op elk moment kon gebruiken. Deze strategie werd eerder al door Cleopatra toegepast in de verleiding van Caesar. Roller geeft aan dat deze strategie belangrijk was voor de later Ptolemaïsche leiders, omdat zij bestaansrecht hadden bij de gratie van Rome.¹¹¹ Cleopatra sloot door haar verleiding, en tot op zekere hoogte dominantie, over deze twee belangrijke Romeinse burgers aan bij het model van de *Dux Femina*. Zij betradt hier namelijk de publieke sfeer door politiek te bedrijven met directe invloed op twee belangrijke staatsmannen.

Casestudy 2

De slag bij Actium

108 J. V., 'Cleopatra as fatale monstrum,' *The Classical Quarterly* 13, 2 (1963) 251 – 257, 253.

109 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 73.

110 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 75; Roller, *Cleopatra: A biography* 80.

111 Roller, *Cleopatra: a Biography* 80 – 81.

De strijd tussen Cleopatra met de hulp van Marcus Antonius, en Octavianus eindigde in de strijd bij Actium. Deze slag leidde uiteindelijk tot de val van Cleopatra, Marcus Antonius en Ptolemaeïsch Egypte.¹¹² In deze casestudy is de focus worden gelegd op de periode in aanloop naar, en na afloop van de slag. In deze periode reisde Cleopatra samen met Marcus Antonius naar Athene, en overtuigde zij hem Octavia vooruit te sturen met een officiële aanvraag voor een scheiding. Deze aanvraag leidde Octavianus tot het verkrijgen van het testament van Marcus Antonius.¹¹³ Het testament van Marcus Antonius werd een belangrijk onderdeel van de propaganda oorlog tegen Cleopatra en Marcus Antonius. Hetgeen uiteindelijk leidde tot de aanklacht tegen Cleopatra omdat zij Marcus Antonius, nu slechts een burger van de Republiek, militaire steun bood en dat was niet toegestaan. Hierop volgde een oorlogsverklaring tegen Cleopatra, in plaats van een verklaring tegen beide. Na deze verklaring reisde Cleopatra vanuit Egypte naar Ephesus om hier Marcus Antonius verder te ondersteunen.¹¹⁴ Ter versterking tegen de legers van Octavianus had Cleopatra 200 extra schepen van de Egyptische marine meegebracht:

*'But he himself took Cleopatra with him and came to Ephesus. It was there that his naval force was coming together from all quarters, eight hundred ships of war with merchant vessels, of which Cleopatra furnished two hundred, besides twenty thousand talents, and supplies for the whole army during the war.'*¹¹⁵

Deze versterking bracht onder de adviseurs een golf van wantrouwen met zich mee en enkelen wilde haar uitsluiten van de oorlog. Publius Canidus Crassus, een van de adviseurs van Marcus Antonius, bracht hier tegenin dat Cleopatra de oorzaak was van de oorlog, en daardoor Octavianus' einddoel. Daarnaast had zij een groot deel van de troepen onder Marcus Antonius had gefinancierd.¹¹⁶ Zelf negeerde Cleopatra het bevel van Marcus Antonius om terug te gaan naar Egypte, zij beredeneerde dat het beter was om de troepen van Octavianus te blokkeren rond Griekenland, dan om hem op te wachten in Egypte. De aanwezigheid en invloed van Cleopatra tijdens de slag bij Actium, en haar invloed binnen de planningsfase van de slag leidde tot verschillende overlopers naar de zijde van Octavianus. Dit is terug te zien in Plutarchus:

'But Antony, listening to the advice of Domitius and sundry others, ordered Cleopatra to sail to Egypt and there await the result of the war. Cleopatra, however, fearing that Octavia would again succeed in putting a stop to the war, persuaded Canidius by large bribes to plead her cause with Antony, and to say that it was neither just to drive away from the war a woman whose contributions to it were so large, nor was it

112 Roller, *Cleopatra: a Biography* 75.

113 Roller, *Cleopatra: a Biography* 135.

114 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 56.1; Roller, *Cleopatra: A biography* 133 – 134; Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 103.

115 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 56.1.

116 Jones, *Cleopatra The last Pharaoh* 102 – 103.

*for the interest of Antony to dispirit the Egyptians, who formed a large part of his naval force;'*¹¹⁷

De slag bij Actium werd verloren en het leger werd, zowel ter land als ter zee, verslagen door Octavianus en zijn generaal Marcus Vipsanius Agrippa. Zelf zeilde Cleopatra terug naar Egypte en bij aankomst in Alexandrië loog zij tegen de inwoners over de afloop van de slag. Dit komt voort uit het werk van Cassius Dio waarin hij schrijft:

*'...Cleopatra had hastened to Egypt, for fear that her subjects would begin a revolt if they heard of the disaster before her arrival. And in order to make her approach, too, safe she crowned her prows with garlands as if she had actually won a victory, and had songs of triumph chanted to the accompaniment of flute-players.'*¹¹⁸

Na de aankomst in Alexandrië werden, volgens Cassius Dio, veel van de voornaamste burgers vermoord en Cleopatra haalde de huizen van deze burgers leeg, waarna zij het vermogen van deze mannen overbracht naar haar paleis. Dit alles om haar troepen en schepen te versterken en eventueel nieuwe bondgenoten te kunnen vinden en betalen. Haar eerder genoemde aanwezigheid tijdens de voorbereidingen van de slag van Actium en invloed binnen de militaire zaken duiden op de rol van Cleopatra als *Dux*. Zij neemt hier een deel van de leiding over de troepen, ondanks de aanwezigheid van verschillende mannelijke generaals en Marcus Antonius. Hierbij moet echter wel worden aangegeven dat zij een deel van deze soldaten zelf had meegebracht en dus al deels diende in de rol van een militaire commandant. Dit is terug te zien in Plutarchus:

*'...and besides, it was not easy to see how Cleopatra was inferior in intelligence to anyone of the princes who took part in the expedition, she who for a long time had governed so large a kingdom by herself, and by long association with Antony had learned to manage large affairs.'*¹¹⁹

Het benadrukken van de intelligentie van Cleopatra laat zien dat haar persoonlijkheid een grote indruk heeft gemaakt in deze periode. Echter neemt zij niet dezelfde leiding als gezien kan worden bij Agrippina Major, waar zij de troepen van Germanicus een halt toeroept zodat haar man niet achter gelaten zou worden. Dit is beschreven door Foubert in haar onderzoek naar het *Dux Femina* model bij Agrippina Major, vanwege de nabijheid van Agrippina Major bij verschillende militaire handelingen, en haar latere rol bij de ontmanteling van een munitie tegen Germanicus. Deze munitie vond plaats na de dood van Augustus in 19 augustus 14 n.Chr..¹²⁰ Echter komt hierin wel een verschil tussen Cleopatra en Agrippina Major naar

117 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 56.2 – 56.3.

118 Cassius Dio, *Roman Histories* 5.3 – 5.4.

119 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 56.3.

120 L., Foubert, 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period' 349-362, 355.

voren. Vanwege de relatie tussen Agrippina Major en Germanicus is haar optreden als *Dux*, in dit geval een verlengde van haar rol als echtgenote, tot op zekere hoogte ambigu. Cleopatra treed de publieke sfeer binnen, niet om haar huiselijke sfeer te verdedigen maar juist om de staat te beschermen. De rol van Agrippina Major is terug te zien in het volgende citaat uit de *Annalen* van Tacitus:

*'When his wife spurned the notion, protesting that she was a descendant of the Divine Augustus and could face peril with no degenerate spirit, he at last embraced her and the son of their love with many tears, and after long delay compelled her to depart. Slowly moved along a pitiable procession of women, a general's fugitive wife with a little son in her bosom, her friends' wives weeping round her, as with her they were dragging themselves from the camp. Not less sorrowful were those who remained.'*¹²¹

In tegenstelling tot Agrippina Major wordt Cleopatra beschreven als een intelligente doch egoïstische vrouw. Deze aantijging, gedaan door Plutarchus, moet uiteraard niet voor direct waar aangenomen worden. De sterke banden die Plutarchus genoot met verschillende belangrijke Romeinen heeft hoogstwaarschijnlijk geleid tot een bias tegen Cleopatra. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in 63.5:

*'However, Cleopatra prevailed with her opinion that the war should be decided by the ships, although she was already contemplating flight, and was disposing her own forces, not where they would be helpful in winning the victory, but where they could most easily get away if the cause was lost.'*¹²²

De slag bij Actium geeft een duidelijker beeld van Cleopatra als *Dux Femina* en zij past in deze situatie beter in het model. Hierbij moeten echter wel verschillende kanttekeningen worden geplaatst. Zoals eerder al reeds genoemd nam zij deel aan de strijd aan de zijde van Marcus Antonius en versterkte zijn legers met haar eigen troepen en schepen. Dit kleine detail maakt het idee van buiten haar eigen private sfeer stappen lastiger te onderbouwen. Zij genoot in deze periode veel macht in de publieke sfeer en bracht haar eigen soldaten mee waar zij al enige tijd het bevel over voerde. Dit maakt het *Dux Femina* model tot op zekere hoogte ontoereikend voor het beschrijven van Cleopatra in deze periode.

121 Tacitus, *Annalen* 1.40.

122 Plutarchus, *Het leven van Antonius* 63.5.

Conclusie

Het typeren van Cleopatra als *Dux Femina* zoals dat uit de doeken wordt gedaan door Santoro L'Hoir in haar artikel 'Tacitus and Women's Usurpation of Power' is, zoals eerder al beschreven een lastige opgave. In de beschrijving van de Nijl-cruise van Cleopatra en Caesar kan zij worden getypeerd als *Dux Femina*. Cleopatra trad als vrouw, die in de primaire bronnen voornamelijk op de achtergrond werd gehouden, op de voorgrond in haar poging Caesar in palmen met haar charmes. Zij trad op de voorgrond met als doel haar eigen politieke ambities veilig te stellen in het geval van een overname van het Ptolemaeïsche rijk door Rome. Dit probeerde Cleopatra te bereiken door met haar charmes de, op dat moment, machtigste man rond het Middellandse Zeegebied te manipuleren. Dit doet zij door haar rijkdommen en vrouwelijke charmes te etaleren tijdens deze Nijl-cruise. Hoewel de antieke auteurs haar rol klein hielden, schemert er een bewuste strategie door, waarmee zij waarlijk als *Dux* getypeerd kan worden.

In het tweede deel van deze eerste casestudy, het banket in Alexandrië, speelt de manipulatie van een machtige Romein ook een belangrijke rol. Tijdens dit banket is het echter duidelijk te zien dat Cleopatra al langere tijd de boventoon voert bij de interacties tussen haar en Marcus Antonius. Cleopatra heeft Marcus Antonius, volgens de primaire bronnen, al langere tijd onder de duim en dit banket is een van de momenten waar dit verder duidelijk wordt. Tijdens deze episode is het lastig om Cleopatra te typeren als *Dux Femina* zoals dat in het door Santoro L'Hoir gecreëerde model is beschreven. Het is hierbij passender om gebruik te maken van Luce's term *fatale monstum*. Deze term, welke wordt gebruikt met betrekking tot Cleopatra vanwege haar ambities als koningin en het georiëntaliseerde beeld dat wordt geschetst van haar land en koningschap, sluit beter aan.

De tweede casestudy, met focus op de rol van Cleopatra voor, tijdens, en na afloop van de slag bij Actium, geniet hetzelfde probleem als het banket te Alexandrië. Zij treed tijdens het plannen van, en tijdens de slag op de voorgrond en kan worden aangeduid als *Dux Femina*. De aangeleverde troepen en politieke macht die zij hierdoor verkrijgt vallen ook binnen dit model. Hierbij moet echter wel in ogenschouw worden genomen dat zij, als koningin, deze rol al eerder op zich heeft genomen en dat het bevel voeren over soldaten van haar werd verwacht. Door haar publieke positie als koningin, valt zij tot op zekere hoogte buiten het model van de *Dux Femina*. Al met al kan er worden geconcludeerd dat Cleopatra in de vroege jaren van haar rol als koningin wel degelijk kan worden gezien als *Dux Femina*, dit valt tijdens haar latere reizen geheel weg. Haar rol als koningin werd, in deze latere reizen, haar meer eigen en zij trad met meer vertrouwen op de voorgrond. Daarnaast werd deze publieke rol tot op zekere hoogte van haar verwacht als koningin zijnde. Cleopatra kan dus in het begin van haar koningschap worden getypeerd als *Dux Femina* maar later in haar koningschap is deze term niet meer van toepassing.

Woordenaantal: 8902

Bibliografie

Artikelen:

Foubert, L., 'The impact of women's travels on military imagery in the Julio-Claudian period', in O. Hekster en T. Kaizer, (ed.), *Frontiers in the Roman World. Proceedings of the Ninth Workshop of the International Network Impact of Empire* (Durham, 16-19 April 2009), p.p. 349-362.

Foubert, L., 'The lure of an exotic destination: the politics of women's travels in the Early Roman Empire', *Hermes* 144 (2017), p.p. 462-487.

Gillespie, C., 'The wolf and the hare: Boudica's political bodies in Tacitus and Dio', *Classical World* 108, 3 (2015) 402 – 429.

Jones, P.J., 'Cleopatra's Cocktail' *The Classical World* 103 2 (2010) 207 – 220.

Luce, J. V., 'Cleopatra as fatale monstrum,' *The Classical Quarterly* 13, 2 (1963) 251 – 257.

Maehler, H., 'Ancient Poets on Egypt' in: Roger Matthews en Cornelia Roemer eds., *Ancient Perspectives on Egypt* (New York 2003), 203 – 215.

Peek, C. M., 'The Queen surveys her Realm: the Nile cruise of Cleopatra VII' *Classical Quarterly* 61.2 (2011) 595 – 607.

Peek, C. M., 'The expulsion of Cleopatra VII context, causes, and chronology', *Peeters Online Journal* 38 (2008) 103 – 135.

Santoro L'Hoir, F., 'Tacitus and Women's Usurpation of Power', *CW* 88 (1994).

Walker, S., 'Cleopatra in Pompeii?', *Papers of the British school at Rome* 76 (2008) 35 – 46, 345 – 348.

Welch, K., 'Appian and the Roman History: a reappraisal' in: Kathryn Welch ed., *Appian's Roman History Empire and Civil War* (Swansea 2015) 1 – 15.

Westall, R., 'The sources for the *Civil Wars* of Appian of Alexandria' in: Kathryn Welch ed., *Appian's Roman History Empire and Civil War* (Swansea 2015) 125 – 168.

Boeken:

Ashton, S. A., Walker, S., *Cleopatra Reassessed* (Londen 2003).

Ashton, S. A., Walker, S., *Cleopatra*, (Londen 2006).

Bech, M., *A companion to Plutarch* (Carolina 2014).

Higgs, P., Walker, S., *Cleopatra of Egypt from history to myth* (Londen 2001).

Jones, P. J., *Cleopatra The last Pharaoh* (London 2006).

L'Hoir, F. S., *The Rhetoric of Gender Terms: 'Man', 'Woman', and the Portrayal of Character in Latin Prose* (Leiden, New York, Köln, 1992).

Pomeroy, S. B., *Women in Hellenistic Egypt: from Alexander to Cleopatra* (New York 1984).

Prudence, J. J., *Cleopatra: a sourcebook* (Oklahoma 2006).

Royster, F. T., *Becoming Cleopatra: the shifting image of an Icon* (2003).

Roller, D. W., *Cleopatra: A biography* (Oxford 2010).

Primaire bronnen:

C. B. R. Pelling (vert.), Plutarchus, *The Life of Marc Anthony* [Cambridge Green and Latin Classics], Cambridge (UK), New York, Melbourne, 1988.

J. C. Rolfe (vert), Suetonius vol. 2 [The Loeb Classical Library vol 38], Cambridge (mass.) London 1997.

J.C. Rolfe, K.R. Bradley, Donna W. Hurley (vert.), Suetonius, vol. 1 [The Loeb Classical Library vol. 31], Cambridge (mass.) 1998.

E. Cary (vert.), Cassius Dio *Roman History* [The Loeb Classical Library edition vol. 6] 1913.

Appianus, *The Histories of Appian, Civil Wars book II* [The Loeb Classical Library] 1913.

W. G. van der Weerd (vert.), Horatius, *Satiren*, Amsterdam, 1906.

J. W. Fuchs (vert.), Tacitus, *Annales*, Den Haag, 1965.

Bijlagen

Bijlage 1 tijddlijn van het leven van Cleopatra

- 69 v.Chr. Geboorte van Cleopatra VII als dochter van Ptolemaeus XII en waarschijnlijk Cleopatra V. Zij is het tweede kind van de uiteindelijke vijf die Ptolemaeus XII zal krijgen.
- 58 v.Chr. Ptolemaeus XII vlucht uit Egypte en Cleopatra VII ging waarschijnlijk met hem mee tot Athene en eventueel Rome. Haar oudere zus, Berenike IV, neemt het koninkrijk over.
- 55 v.Chr. Ptolemaeus XII wordt door de Romeinen op de troon geholpen. Eerste ontmoeting tussen Cleopatra en Marcus Antonius. Berenike IV wordt geëxecuteerd door Ptolemaeus XII.
- 52 v.Chr. Het testament van Ptolemaeus XII wordt geschreven en wijst Cleopatra VII en haar broertje Ptolemaeus XIII aan als de nieuwe leiders van Ptolemaeïsch Egypte.
- 51 v.Chr. Ptolemaeus XII sterft aan het begin van het jaar. Cleopatra en Ptolemaeus XIII nemen de macht over. Cleopatra reist naar Hermontis voor plaatsing van de nieuwe Buchis stier. Ptolemaeus XIII wordt uit zijn functie ontheven. Alliantie tussen Cleopatra VII en Ptolemaeus XIV.
- 50 v.Chr. Ptolemaeus XIII krijgt de macht in handen met de hulp van zijn adviseurs.
- 49 v.Chr. Ptolemaeus XIII begint met zijn koninklijke datering. Pompeius de Jongere komt naar Alexandrië op zoek naar hulp voor zijn vader. Cleopatra VII en Ptolemaeus XIII sturen schepen en troepen. Cleopatra vlucht waarschijnlijk naar de Thebaid.
- 48 v.Chr. Cleopatra VII vertrekt uit Egypte, gaat naar Syrië en begint met het bijeenbrengen van een leger. Caesar verslaat Pompeius tijdens de slag van Pharsalos. Pompeius arriveert in Egypte en wordt vermoord door Ptolemaeus XIII. Caesar arriveerde in Egypte en gaat naar Alexandrië en Cleopatra komt terug naar Egypte. Caesar brengt beide partijen, Cleopatra en Ptolemaeus XIII, bij elkaar en maakt Ptolemaeus XIV en Arsinoë IV de leiders van Egypte. Begin van de Alexandrijnse Oorlog.
- 47 v.Chr. Alexandrijnse oorlog komt tot een einde. Ptolemaeus XIII is vermoord. Caesar maakt Cleopatra en Ptolemaeus XIV het nieuwe koningspaar. Caesar en Cleopatra maken de Nijl-

cruise. Caesarion wordt geboren.

- 46 v.Chr. Caesar viert zijn Vier Triomfen, waar Arsinoë IV wordt geparadeerd. Cleopatra VII en Ptolemaeus XIV reizen naar Rome en worden door Caesar aangesteld als vrienden van Rome.
- 44 v.Chr. Terugkomst uit Rome. Ptolemaeus XIV wordt geëlimineerd.
- 43 v.Chr. Het tweede triumviraat wordt gecreeerd. Cleopatra wordt door Cassius om steun gevraagd maar weigert en stuurt de 4 legioenen die zijn achtergelaten door Caesar naar Dolobella. Zeilt met haar vloot naar Griekenland ter ondersteuning van het Triumviraat echter haar schepen worden beschadigd door een storm.
- 42 v.Chr. Slag bij Philippi. Marcus Antonius blijft achter in het oosten.
- 41 v.Chr. Marcus Atonius maakt zijn hoofdkwartier in Tarsus en ontbied Cleopatra VII. Hij bevestigt haar positie als koningin, geeft haar delen van de Kilikia en vermoordt Arsinoë IV. Reist met Cleopatra af naar Egypte.
- 40 v.Chr. Marcus Antonius verlaat Egypte om problemen in Syrië en Rome op te lossen. Cleopatra Selene en Alexander Helios worden geboren in de zomer. De vrouw van Marcus Antonius, Fulvia, sterft. De *triumvirs* komen bijeen in Brindisium. Marcus Antonius ontvangt het oostelijke deel van de Romeinse gebieden en trouwt met Octavia.
- 37 v.Chr. Het triumviraat wordt vernieuwd voor vijf jaar. Voorbereidingen voor de oorlog tegen de Parthen worden getroffen. Marcus Antonius komt naar Antiochië terwijl Octavia achterblijft in Rome. Het begin van de donaties van Alexandrië.
- 36 v.Chr. Voorbereidingen van de oorlog tegen de Parthen worden getroffen. Het vierde kind van Cleopatra VII wordt geboren, Ptolemaeus Philadelphos. De oorlog tegen de Parthen resulteert in een heftige nederlaag en Marcus Antonius reist terug naar Alexandrië.
- 35 v.Chr. Plannen voor een tweede expeditie tegen de Parthen. Octavia wil afreizen naar Antiochië om Marcus Antonius te ondersteunen. Wordt gestopt in Athene en keert terug naar Rome. Verdere verwijdering van de relatie tussen Marcus Antonius en Octavianus. De Parthen Campagne wordt gepauzeerd.

- 34 v.Chr. De campagne tegen de Parthen wordt hervat met de oorlog tegen Armenië. Cleopatra en Marcus Antonius vieren een triomf over de Parthen in Alexandrië. Hierbij wordt ook de ceremonie gehouden van de donaties van Alexandrië. Dit wordt gebruikt in de propaganda oorlog door Octavianus.
- 33 v.Chr. De propaganda oorlog wordt intenser tussen beide triumvirs. Einde van het tweede triumviraat.
- 32 v.Chr. Loyale senatoren en consuls reizen af naar Marcus Antonius. Cleopatra en Marcus Antonius reizen af naar Ephesus en beginnen het proces van het samenbrengen van hun troepen. Octavianus bemachtigt het testament van Marcus Antonius
- 31 v.Chr. Cleopatra en Marcus Antonius reizen af naar Actium om zo Octavianus te blokkeren en op die manier Egypte veilig te houden. Op 2 september begint de slag. Cleopatra trekt zich terug naar Egypte. Marcus Antonius probeert extra versterking te vinden in Cyrene. Cleopatra probeert het Ptolemaeïsche rijk over te dragen aan Caesarion en te vluchten, maar wordt gedwarsboomd door Malchos. Onderhandelingen tussen Cleopatra en Octavianus beginnen en duren tot in 30 v.Chr.
- 30 v.Chr. Octavianus valt Egypte aan nadat de onderhandelingen met Cleopatra vastlopen. Na verschillende nederlagen pleegt Marcus Antonius zelfmoord evenals Cleopatra VII op 10 augustus. Caesarion wordt de nieuwe koning van Egypte en wordt meteen vermoord. Dit betekend het einde van het Ptolemaeïsche rijk, en Egypte wordt een Romeinse provincie.

Bijlage 2 tijdlijn van de reizen van Cleopatra

- 51 v.Chr. Reis naar Hermontis voor het afleveren en plaatsen van een nieuwe Buchis stier.
- 49 v.Chr. Verbanning naar boven-Egypte (Thebiad) tijdens de strijd tussen Pompeius en Caesar. Korte reis naar Askalon te Judea.
- 48 v.Chr. Cleopatra VII wordt verbannen uit Egypte en vertrekt naar Syrië met haar zus Arsinoë IV.
- 47 v.Chr. Terug naar Egypte tijdens Alexandrijnse Oorlogen. Wordt opnieuw op de troon geplaatst door Caesar.
- 46 v.Chr. Korte reis naar Memphis. Vertrek naar Rome als gast van Caesar. Bijwonen van de 4 triomfen.
- 44 v.Chr. Terugkeer uit Rome na de moord op Caesar. Reis gaat langs Athene.
- 41 v.Chr. Reis naar Tarsus om daar Marcus Antonius te ontmoeten die haar heeft ontboden.
- 37 v.Chr. Reist naar Marcus Antonius in Antiochië om daar de winter door te brengen.
- 34 v.Chr. Reis naar Alexandrië samen met Marcus Antonius voor de donaties van Alexandrië.
- 33 v.Chr. Reis naar Tarentum samen met Marcus Antonius. Samenbrengen van troepen in Ephesus.
- 32 v.Chr. Reis langs Samos en Athene tijdens het samenbrengen van troepen. Overwintering in Parthai.
- 31 v.Chr. Overwintering in Patras, laatste viering van Cleopatra en Marcus Antonius. Volgende reis naar Actium waar de slag bij Actium plaatsvond. Na de slag gezamenlijke vlucht terug naar de Egyptische gebieden waarbij Marcus Antonius wordt afgezet in Cyrene terwijl Cleopatra doorreist naar Alexandrië.

Tijdens het onderzoek naar de reizen van Cleopatra werd ook een reis naar Palestrina vermeld in het werk van Walker en Ashton. Hier is echter geen verdere informatie over naar voren gekomen en wordt hier genoteerd voor volledigheid.¹²³

123 S. A., Ashton, S., Walker, *Cleopatra Reassessed* (Londen 2003) 37.